(2023) 1 ਐਸ ਸੀ ਆਰ 293

ਸੈਂਟਰਲ ਬੋਰਡ ਆਫ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਕਮਿਉਨਿਟੀ ਅਤੇ ਹੋਰ
ਬਨਾਮ
ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ

(ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਸਿਵਲ) ਨੰਬਰ 740 ਆਫ਼ 1986)

10 ਫਰਵਰੀ, 2023

(ਸੰਜੇ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਲ, ਸੰਜੀਵ ਖੰਨਾ,
ਅਭੇ ਐਸ. ਓਕਾ, ਵਿਕਰਮ ਨਾਥ ਅਤੇ
ਜੇ.ਕੇ. ਮਹੇਸ਼ਵਰੀ, ਜੱਜ)

ਬੰਬਈ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਰੋਕਥਾਮ ਅਧਿਨਿਯਮ, 1949 – ਅਧਿਨਿਯਮ, 1949 ਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦਾ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਅਵੈਧ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ - ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਸਮੁਦਾਯ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੇ ਇਸ ਅਧਿਨਿਯਮ ਨੂੰ ਇਸ ਆਧਾਰ ਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਹ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਦੇ ਤਹਿਤ ਗਾਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ (ਪੰਜ ਜੱਜਾਂ ਦੀ) ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਮਤ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾਸ ਵਿੱਚ ਨਿਸਕਾਸਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਦਾ ਅਭਿੰਨ ਅੰਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਨਿਸਕਾਸਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਹੈ। ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਧਾਰਮਿਕ ਆਧਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸਕਾਸਨ ਨੂੰ ਅਵੈਧ ਕਰਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਅਧੀਨ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਸਮੁਦਾਯ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਉਲੰਘਣਾ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ - ਮੌਜੂਦਾ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦਾਖਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪੁਨਰਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹ-ਰਾਜ ਨੂੰ ਅਧਿਨਿਯਮ, 1949 ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂਡੇਮਸ ਦਾ ਰਿੱਟ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ - ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਸੋਸ਼ਲ ਬਾਈਕਾਟ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਅਧਿਨਿਯਮ ਨੇ ਨਿਸਕਾਸਨ

ਅਧਿਨਿਯਮ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੀ ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ ਵੱਲੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਨਜ਼ਰੀਆ ਪੁਨਰਵਿਚਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਫੈਸਲਾ: ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਅਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਅਧੀਨ ਹੋਰ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ - ਇਹ ਸਵਾਲ ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ ਰਿਵਿਊ -9ਜੇਜੇ ਵਿੱਚ ਨੌ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਪੀਠ ਅੱਗੇ ਮੌਜੂਦਾ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਵਾਦ ਵਿੱਚ ਹੈ - ਨਾਲ ਹੀ, ਕੀ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਦੁਆਰਾ ਨਿਸਕਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲਾਂਕਣ ਵੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਕਾਰ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ - ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਸਵਾਲ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਅਧਾਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਉਕਤ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਪੁਨਰਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨੌ-ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ (ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ ਰਿਵਿਊ – 9 ਜੇਜੇ) ਨੇ ਸੱਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਵਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਵਾਲ 3 ਅਤੇ 4 ਵੀ ਮੌਜੂਦਾ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ - ਇਸ ਲਈ, ਮੌਜੂਦਾ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨੌ ਮਾਣਯੋਗ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ ਅੱਗੇ ਲੰਬਿਤ ਰਿਵਿਊ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ - ਰਜਿਸਟਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਾਣਯੋਗ ਮੁੱਖ ਨਿਆਇਕ ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਲੈਣ ਲਈ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ - ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ – ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 – ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਸੋਸ਼ਲ ਬਾਈਕਾਟ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ (ਰੋਕਥਾਮ, ਮਨਾਹੀ ਅਤੇ ਮੁਆਵਜ਼ਾ) ਐਕਟ, 2016।

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ – ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ – ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ – ਫੈਸਲਾ: ਸੰਵਿਧਾਨ ਇੱਕ ਜੀਵਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ – ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮੂਲ ਵਿਆਖਿਆ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੈਧ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਅਗਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ ਨਾਲ ਜੀਵਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਜੋਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ – ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾ ਕੇ ਚੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ – ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 – ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ – ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਪਾਸ ਕਰਦਿਆਂ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ

ਫ਼ੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ: ਕੀ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿਚਾਰਣ ਲਈ ਬਚਦੀ ਹੈ:

1.1. ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਬਹੁਮਤ ਨਾਲ, ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬੰਬਈ ਨਿਸਕਾਸਨ ਰੋਕਥਾਮ ਅਧਿਨਿਯਮ, 1949 ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਵੈਧ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਦੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 2(ਓ) ਅਧੀਨ 'ਭਾਈਚਾਰੇ' ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ, ਇਸ ਦੀ ਲਾਗੂਤਾ ਸਿਰਫ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਧਰਮਾਂ, ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਉਪ-ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਿਸਕਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਬਹੁਮਤ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਨਿਰਣੇ ਸਿਰਫ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਨਿਸਕਾਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਣਤਾ ਵਿੱਚ ਅਵੈਧ ਘੋਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਭਾਵੇਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਨਜ਼ਰੀਆ ਸਹੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਕ ਸਵਾਲ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚਾਰਣ ਲਈ ਬਚਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ, ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਉਪ-ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਿਸਕਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੈਧ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। (ਪੈਰਾ 19)

1.2. ਭਾਵੇਂ ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੁੱਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੀ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਕਾਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਿਆਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਉਪਬੰਧ (ਅ) ਅਧੀਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਅਜੋਕੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜਾਂਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। (ਪੈਰਾ 20)

<u>ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ:</u>

2. ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ, ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਇੱਕ ਜੀਵਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ। ਦਹਾਕਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮੂਲ ਵਿਆਖਿਆ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵੈਧ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਜੇਕਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਜੀਵਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਜੋਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਦਿੱਖਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਪੈਰਾ 21 ਅਤੇ 23)

ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ:

3. ਅਨੁਛੇਦ 25 ਦਾ ਖੰਡ (1) ਅਧੀਨ ਗਾਰੰਟੀ ਸ਼ੁਦਾ ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਖੰਡ (ਓ), (ਅ), (ਏ) ਅਤੇ (ਸ) ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੂਹ ਦਾ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੋ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਪਾਣੀ ਵਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਦਲੀਲ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ, ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ-ਰਹਿਤ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। (ਪੈਰਾ 24)

ਨਿਸਕਰਸ਼:

4.1. ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਅਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਾਗ III ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਅਧੀਨ ਹੋਰ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਵਾਲ ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ ਰਿਵਿਊ -9ਜੇਜੇ ਵਿੱਚ ਨੌ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਪੀਠ ਅੱਗੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਵਾਦ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਕਿ ਕੀ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਦੁਆਰਾ ਨਿਸਕਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਪਰਖਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਕਾਰ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਅਤੇ ਉੱਭਰ ਰਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਦੋ ਮੁੱਖ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਉਕਤ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਪੁਨਰਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। (ਪੈਰਾ 32)

4.2. ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ–5ਜੇਜੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਸਮੀਖਿਆ ਅਧੀਨ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਮੀਖਿਆ (ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ ਸਮੀਖਿਆ–5ਜੇਜੇ) ਨਾਲ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਮਤ ਦੀ ਰਾਇ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਵੱਡੀ ਪੀਠ ਨੂੰ ਰੈਫਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨੌ-ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਪੀਠ ਅੱਗੇ ਲਿਸਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨੌ-ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਪੀਠ (ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ ਸਮੀਖਿਆ –9 ਜੇਜੇ)

ਨੇ ਸੱਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਵਾਲ ਫਰੇਮ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਵਾਲ 3 ਅਤੇ 4 ਵੀ ਮੌਜੂਦਾ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਫੈਸਲਾ ਨੌ-ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਸਦਾ ਇਸ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਠਣ ਵਾਲੇ ਸਵਾਲਾਂ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੌਜੂਦਾ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਰਿਵਿਊ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਸਿਵਲ) ਨੰਬਰ 3358 ਆਫ਼ 2018 ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ ਜੋ ਨੌ ਮਾਣਯੋਗ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਪੀਠ ਅੱਗੇ ਲੰਬਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਜਿਸਟਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਾਣਯੋਗ ਮੁੱਖ ਨਿਆਇਕ ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਲੈਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਪੈਰਾ 33, 34 ਅਤੇ 35)

ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੋਹਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ 2018 (10) ਐਸਸੀਸੀ 1 : (2018) 7 ਐਸਸੀਆਰ 379 – ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਕੇ. ਐਸ. ਪੁਟਾਸਵਾਮੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ 2017 (10) ਐਸਸੀਸੀ 1 : (2017) 10 ਐਸਸੀਆਰ 569; ਸੈਂਟਰਲ ਇਨਲੈਂਡ ਵਾਟਰ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟੇਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਬ੍ਰੋਜੋ ਨਾਥ ਗੰਗੁਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ 1986 (3) ਐਸਸੀਸੀ 156 : (1986) 2 ਐਸਸੀਆਰ 278 – ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਤਾਹਿਰ ਸੈਫੁਦੀਨ ਸਾਹੇਬ ਬਨਾਮ ਸੂਬਾ ਬੰਬਈ (1962) ਸਪਲੀ. 2 ਐਸਸੀਆਰ 496; ਮਨੋਜ ਨਰੂਲਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ 2014 (9) ਐਸਸੀਸੀ 1 : (2014) 9 ਐਸਸੀਆਰ 965; ਰਾਜ (ਐਨ.ਸੀ.ਟੀ ਦਿੱਲੀ) ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ 2018 (8) ਐਸਸੀਸੀ 501 : (2018) 7 ਐਸਸੀਆਰ 1; ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਅਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ 2019 (11) ਐਸਸੀਸੀ 1 : (2018) 9 ਐਸਸੀਆਰ 561; ਕੰਤਾਰੂ ਰਾਜੀਵਰੁ ਬਨਾਮ ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਅਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੋਰ (ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ ਰਿਵਿਊ–5 ਜੇਜੇ) 2020 (2) ਐਸਸੀਸੀ 1 : (2019) 17 ਐਸਸੀਆਰ 599; ਕੰਤਾਰੂ ਰਾਜੀਵਰੁ (ਧਰਮ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਇਨ ਰੇ – 9 ਜੇਜੇ) ਬਨਾਮ ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਅਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੋਰ (ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ ਰਿਵਿਊ– 9 ਜੇਜੇ) 2020 (3) ਐਸਸੀਸੀ 52 ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਹਿੰਦੂ ਰਿਲੀਜਿਅਸ ਐਂਡੋਵਮੈਂਟਸ, ਮਦਰਾਸ ਬਨਾਮ ਸ਼੍ਰੀ ਲਕਸ਼ਮੀਂਦਰ ਤੀਰਥ ਸਵਾਮੀਅਰ ਆਫ਼ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਿਰੂਰ ਮਠ (1954) ਐਸਸੀਆਰ 1005 – ਹਵਾਲੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਹਸਨਅਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਮਨਸੂਰਅਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ 1947 ਐਸਸੀਸੀ ਔਨਲਾਈਨ ਪੀਸੀ 63 – ਹਵਾਲੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਗਿਆ।

<u>ਕੇਸ ਲਾਅ ਰੈਫਰੈਂਸ</u>

(1962) ਸਪਲੀ. 2 ਐਸਸੀਆਰ 496	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 1
(2014) 9 ਐਸਸੀਆਰ 965	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 7
(2018) 7 ਐਸਸੀਆਰ 51	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 7
(2018) 7 ਐਸਸੀਆਰ 379	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 7
(2018) 9 ਐਸਸੀਆਰ 561	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 7
(2019)17 ਐਸਸੀਆਰ 599	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 11
2020 (3) ਐਸਸੀਸੀ 52	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 11
(1954) ਐਸਸੀਆਰ 1005	ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ	ਪੈਰਾ 13
(2017)10 ਐਸਸੀਆਰ 569	ਨਿਰਭਰ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 21
(1986) 2 ਐਸਸੀਆਰ 278	ਨਿਰਭਰ ਕੀਤਾ	ਪੈਰਾ 22

ਸਿਵਲ ਮੁਢਲਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ : ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਸਿਵਲ) ਨੰਬਰ 740 ਆਫ਼ 1986.

(ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 32 ਅਧੀਨ)

ਸਮੇਤ

ਕਰਿਮਿਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 39 ਆਫ਼ 1991

ਸਿੱਧਾਰਥ ਭਟਨਾਗਰ, ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟ, ਸੰਕਲਪ ਗੋਸਵਾਮੀ, ਅਜ਼ਹਰ ਆਲਮ, ਮਿਸ ਬੀ. ਵਿਜਯਲਕਸ਼ਮੀ ਮੇਨਨ, ਮਿਸਿਜ਼ ਮਾਨਿਕ ਕਰੰਜਾਵਾਲਾ, ਮਿਸ ਨੰਦਿਨੀ ਗੋਰੇ, ਜਤਿਨ ਮੋਂਗੀਆ, ਮਿਸ ਤਾਹਿਰਾ ਕਰੰਜਾਵਾਲਾ, ਮਿਸ ਨਿਹਾਰਿਕਾ ਕਰੰਜਾਵਾਲਾ, ਅਰਜੁਨ ਸ਼ਰਮਾ, ਮਿਸ ਨੇਹਾ ਖੰਡੇਲਵਾਲ, ਸਾਰਥਕ ਗੌਰ, ਕਰਨਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦ, ਰਿਤਵਿਕ ਮੋਹਾਪਾਤਰਾ, ਮਿਸ ਪ੍ਰਚੇਤਾ ਕਰ, ਆਦਿਤਿਆ ਸਿਧਰਾ, ਨਦੀਮ ਅਫ਼ਰੋਜ਼, ਵਰਦਾਨ ਵਾਂਚੂ ਮੈਸਰਜ਼ ਕਰੰਜਾਵਾਲਾ ਐਂਡ ਕੋ., ਐਡਵੋਕੇਟਸ ਵਲੋਂ ਯਾਚੀਆਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਲਈ।

ਤੁਸ਼ਾਰ ਮੇਹਤਾ, ਐਸ.ਜੀ., ਫਾਲੀ ਐਸ ਨਾਰੀਮਾਨ, ਦਾਰੀਅਸ ਖੰਭਾਟਾ, ਪ੍ਰਵੀਨ ਐਚ ਪਾਰੇਖ, ਡੀ. ਜੇ. ਖੰਭਾਟਾ, ਪਰਾਗ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ, ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟਸ, ਸਿਧਾਰਥ

ਧਰਮਧਿਕਾਰੀ, ਕਨੂ ਅਗਰਵਾਲ, ਆਦਿਤਿਆ ਅਨਿਰੁੱਧ ਪਾਂਡੇ, ਸਮੀਰ ਪਾਰੇਖ, ਸੁਭਾਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ, ਅਬੀਜ਼ਰ ਫੈਜ਼ੁਲਾਭੋਯ, ਡੀ.ਪੀ. ਮੋਹੰਤੀ, ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਕਾਚਵਾਲਾ, ਮਿਸ ਸੋਨਲ ਗੁਪਤਾ, ਐਮ. ਅਲਗੌਸ ਸ਼ੈਖ, ਪ੍ਰਤੀਕ ਖੰਡੇਲਵਾਲ, ਮਿਸ ਮੰਜੂ ਬਜਾਜ, ਮਿਸ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਅਮਿਤਾਭ, ਮੁਸਤਫਾ ਮੈਮੂਨ, ਅਮਾਰ ਫੈਜ਼ੁਲਾਭੋਯ, ਮੈਸਰਜ਼ ਪਾਰੇਖ ਐਂਡ ਕੋ. ਲਈ, ਸੰਦੀਪ ਨਾਰਾਇਣ, ਮੋਇਨੁਦੀਨ ਅਲਗੌਸ ਸ਼ੈਖ, ਮਿਸ ਕਨਕ ਮਲਿਕ ਮੈਸਰਜ਼ ਐਸ. ਨਾਰਾਇਣ ਐਂਡ ਕੋ. ਲਈ, ਮਿਸ ਦੀਪਾਨਵਿਤਾ ਪ੍ਰਿਯੰਕਾ, ਐਡਵੋਕੇਟਸ ਜਵਾਬਦੇਹ ਦੇ ਲਈ।

ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਅਭੇ ਐਸ. ਓਕਾ ਜੱਜ ਵੱਲੋਂ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ।

<u>ਤੱਥ ਅਧਾਰਤ ਪਹਿਲੂ</u>

1. ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਸੀ) ਨੰਬਰ 740 ਆਫ਼ 1986 ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਮੁੱਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ ਵੱਲੋਂ ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਤਾਹਿਰ ਸੈਫੁਦੀਨ ਸਾਹੇਬ ਬਨਾਮ ਸੂਬਾ ਬੰਬਈ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਗਿਆ ਨਜ਼ਰੀਆ ਪੁਨਰਵਿਚਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

2. **ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ**[1] ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 32 ਅਧੀਨ ਆਵਾਹਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਬੰਬਈ ਨਿਸਕਾਸਨ ਰੋਕਥਾਮ ਅਧਿਨਿਯਮ, 1949 (ਛੋਟੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, 'ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ') ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਵੈਧਤਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਲਈ। ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਦੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 3 ਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ, ਰੀਤੀ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਉਲਟ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦਾ ਨਿਸਕਾਸਨ ਵੈਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਅਧੀਨ, 'ਭਾਈਚਾਰਾ' ਦਾ ਅਰਥ ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇੱਕ ਗਰੁੱਪ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਨਮ, ਧਰਮਾਂਤਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਿਰਵਾਹ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਉਹ ਉਸੇ ਧਰਮ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਮਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਜਾਂ ਉਪ-ਜਾਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਦੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 2 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਅਧੀਨ, 'ਨਿਸਕਾਸਨ' ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਉਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਖਾਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਮੈਂਬਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਤਰਫ਼ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦੀਵਾਨੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

3. ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਤਾਹਿਰ ਸੈਫੁਦੀਨ ਸਾਹੇਬ, ਜੋ ਕਿ 51ਵਾਂ ਦਾਈ-ਅਲ-ਮੁਤਲਕ ਅਤੇ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਨ, ਨੇ ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਨੂੰ

ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਅਧੀਨ ਗਾਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਕਤ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ ਨੇ, ਬਹੁਮਤ ਨਾਲ, ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾਸ ਵਿੱਚ ਨਿਸਕਾਸਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦਾ ਅਭਿੰਨ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਨਿਸਕਾਸਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਨਿਸਕਾਸਨ ਅਧਿਨਿਯਮ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸਕਾਸਨ ਨੂੰ ਅਵੈਧ ਕਰਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26 (ਅ) ਅਧੀਨ ਗਾਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

4. ਇਸ ਰਿਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਬੋਹਰਾ ਕਮਿਊਨਟੀ ਬੋਰਡ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬੇਨਤੀ ਇੱਕ ਮੈਂਡੇਮਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ **ਸਰਦਾਰ ਸਇਦਨਾ**[1] ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ 25 ਅਗਸਤ 1986 ਨੂੰ "ਰੂਲ ਨਿਸੀ" ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 18 ਮਾਰਚ 1994 ਨੂੰ, ਇੱਕ ਖੰਡ ਪੀਠ ਨੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨ ਸੱਤ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ ਸਾਹਮਣੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਦੂਜੇ ਜਵਾਬਦੇਹ - ਸਇਦਨਾ ਮੁਫੱਦਲ (53ਵੇਂ ਦਾਈ-ਅਲ-ਮੁਤਲਕ) ਨੇ ਇੱਕ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਪੀਠ ਸਾਹਮਣੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਰਿਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਸਾਹਮਣੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। 17 ਦਸੰਬਰ 2004[2] ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ, ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਨੇ ਦੂਜੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਦੁਆਰਾ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਰਜ਼ੀ ਨੂੰ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਕਤ ਆਦੇਸ਼ ਦਾ ਪੈਰਾ 14 ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ:

"14. ਇਸ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ (ਪੰਜ ਜੱਜਾਂ) ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਸੱਤ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਬੈਂਚ ਸਾਹਮਣੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਸਇਦਨਾ ਤਾਹਿਰ ਸੈਫੁਦੀਨ ਸਾਹਿਬ ਕੇਸ [1962 ਸਪਲੀ. (2) ਐਸਸੀਆਰ 496 : ਏਆਈਆਰ 1962 ਐਸਸੀ 853] ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਸ਼ੰਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਸੱਤ ਜੱਜਾਂ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਜੱਜ ਦੁਆਰਾ

ਆਪਣੀ ਰੋਸਟਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਫਿੱਟ ਸਮਝੀ ਹੋਰ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਬਣਾਉਣ।

5. ਉਪਰੋਕਤ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਿਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਇਸ ਬੈਂਚ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਸਮਾਜਿਕ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ (ਰੋਕਥਾਮ, ਪਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਨਿਵਾਰਣ) ਐਕਟ, 2016 (ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, 'ਸਮਾਜਿਕ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਐਕਟ') ਦੇ ਪਾਸ ਹੋਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ। ਸਮਾਜਿਕ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 20 ਦੇ ਖੰਡ (ਏ) ਰਾਹੀਂ, ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਸਵਾਲ

6. ਕਿਉਂਕਿ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਰਿਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਮਸਲਿਆਂ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਿਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਬਚੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ **ਸਰਦਾਰ ਸਇਦਨਾ**[1] ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਗਿਆ ਨਿਰਣਾ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ

7. ਅਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸਵਾਲਾਂ ਤੇ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਸਿਧਾਰਥ ਭਟਨਾਗਰ, ਪਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਦੇ ਵਰਿਸ਼ਟ ਵਕੀਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਦਾਉਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬਰਾਤ/ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਅਧੀਨ "ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ" ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ "ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ" ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜਾ ਜਵਾਬਦੇਹ - ਸਇਦਨਾ ਮੁਫੱਦਲ (53ਵਾਂ ਦਾਈ-ਅਲ-ਮੁਤਲਕ) ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁਖੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਟਰੱਸਟੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 25(2) ਰਾਹੀਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਧੀਨ ਗਾਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ

ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਅਧੀਨ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਮੇਟ ਲਵੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ **ਮਨੋਜ ਨਰੂਲਾ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ[3], ਸਟੇਟ (ਐਨਸੀਟੀ ਆਫ਼ ਦਿੱਲੀ) ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਅਤੇ ਹੋਰ[4] ਅਤੇ ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੋਹਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ[5]** ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੈਸਲਿਆਂ ਅਧੀਨ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ **ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਅਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ[6] (ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਿਰ 5ਜੇਜੇ)** ਦਾ ਵੀ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਜੋ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਮੰਨਦੀਆਂ ਹਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦਲੀਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਭਾਗ III ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਸੁਰੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਅਣਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਦਾਉਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਛੇਦ 17, 19(1)(ਉ), 19(1)(ਏ) ਅਤੇ 19(1)(ਖ), 21 ਅਤੇ 25 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

8. ਵਿਦਵਾਨ ਵਰਿਸ਼ਟ ਵਕੀਲ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਐਕਟ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਚਾਅ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਖਾਪ ਪੰਚਾਇਤ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦਾਉਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਕਾਸਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਮਾਜਿਕ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਐਕਟ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ, ਸਮਾਜਿਕ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਐਕਟ ਦਾਉਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਅਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਥਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

9. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ **ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ ਕੇਸ 5ਜੇਜੇ[6]** ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਨੁਛੇਦ 26 ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਸ਼ਬਦ 'ਨੈਤਿਕਤਾ' ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਮੇਟ ਲਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਆਂ, ਆਜ਼ਾਦੀ, ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਭਰਾਤਰੀਭਾਵ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਰੰਗਤ ਲਵੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਬਰਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,

ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਨਿਸ਼ਕਾਸਿਤ ਕੀਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਲਗਭਗ ਸਿਵਲ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਬਰਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

10. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੀ ਵੀ ਜਾਂਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਅਨੁਛੇਦ 17 ਦਾਉਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਿਸ਼ਕਾਸਿਤ ਕੀਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਗ III ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਸਦਾ ਅਨੁਛੇਦ 14, 19 ਅਤੇ 21 ਨਾਲ ਟਕਰਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਅਨੁਛੇਦਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਧੀਨ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਧਿਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਅਲੱਗ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਜੋ ਭਾਗ III ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਰਥਕ ਬਣਾ ਦੇਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ **ਸਰਦਾਰ ਸਇਦਨਾ**[1] ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਫ਼ੀ ਪਾਣੀ ਵਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

11. ਸ਼੍ਰੀ ਤੁਸ਼ਾਰ ਮੇਹਤਾ, ਮਾਣਯੋਗ ਸੋਲਿਸਟਰ ਜਨਰਲ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕੀਤੀ, ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਸਵਾਲ ਕਿ ਕੀ ਬਰਾਤ/ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ, ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ **ਕਾਂਤਾਰੂ ਰਾਜੀਵਰੁ ਬਨਾਮ ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਅਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੋਰ**[7] **(ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ ਕੇਸ ਦੀ ਰਿਵਿਊ – 5ਜੇਜੇ)** ਵੱਲ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੀਠ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਅਧੀਨ ਗਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਧਰਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਸੱਤ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਨਯੋਗ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਕਾਰਤ ਘੋਸ਼ਣਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਆਦੇਸ਼ ਅਧੀਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵੱਲ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ, ਨੌ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੀਠ ਨੇ **ਕੰਤਾਰੁ ਰਾਜੀਵਾਰੂ (ਧਰਮ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ; ਇਨ ਰੀ – 9 ਜੇਜੇ) ਬਨਾਮ ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਅਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੋਰ**[8] **(ਸਬਰੀਮਲਾ ਮੰਦਰ ਰਿਵਿਊ – 9 ਜੇਜੇ)** ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਮੁੱਦੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ, ਉਸ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਦੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉੱਠਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ, ਉਸ ਨੇ ਜੋਰ ਦੇ ਕੇ

ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਪਟੀਸ਼ਨ ਮਾਨਯੋਗ ਨੌਂ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਪੀਠ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਮਲੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਜਾਵੇ।

12. ਸ੍ਰੀ ਫਲੀ ਐਸ. ਨਰੀਮਾਨ, ਜੋ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀਵਾਦੀ ਲਈ ਵਰਿਸ਼ਠ ਵਕੀਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ, ਨੇ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਦੇ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ, ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਤੱਥ ਵੱਲ ਵੀ ਖਿੱਚਿਆ ਕਿ ਦੂਜਾ ਯਾਚੀ ਕਰਤਾ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਯਾਚੀ ਕਰਤਾ ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਗ਼ੈਰ ਰਜਿਸਟਰੀ ਸ਼ੁਦਾ ਸੰਸਥਾ ਹੈ।

13. ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ **ਸਰਦਾਰ ਸਯਦਨਾ**[1] ਕੇਸ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ **ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ (5ਜੱਜਾਂ)**[6] ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਕੋਰਟ ਦੇ ਸੱਤ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ **ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਿਕ ਐਂਡੋਮੈਂਟਸ, ਮਦਰਾਸ ਬਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਲਕਸ਼ਮੀਂਦਰ ਤੀਰਥ ਸਵਾਮੀਅਰ ਆਫ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਰੂਰ ਮੱਠ**[9]। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਤੇ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਮਾਨਯੋਗ ਨੌਂ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ ਅੱਗੇ ਲੰਬਿਤ ਰਿਵਿਊ ਨਾਲ ਟੈਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ, ਇਸਨੂੰ ਉਕਤ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਤੱਕ ਲੰਬਿਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

14. ਸ੍ਰੀ ਦਾਰੀਉਸ ਜੇ. ਖੰਬਾਟਾ, ਜੋ ਕਿ ਸੀਨੀਅਰ ਵਕੀਲ ਹਨ, ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਫਲੀ ਐੱਸ. ਨਰੀਮਾਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ **ਸਰਦਾਰ ਸਯਦਨਾ**[1] ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਤੇ ਖਰਾ ਉੱਤਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁਕਮ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਸਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ

15. ਅਸੀਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 2 ਅਤੇ 3 ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

> "2. ਇਸ ਐਕਟ ਵਿੱਚ, ਜੇ ਕੁਝ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਾ ਜਾਂ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ,
>
> (ਓ) "ਕਮਿਊਨਿਟੀ" ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਇਸ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਜਨਮ, ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਜਾਂ

ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਕਾਰਨ ਉਹ ਇੱਕੋ ਧਰਮ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਉਪ-ਜਾਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

(ਅ) ''ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ'' ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਖਾਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਮੈਂਬਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਿਵਲ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਖਿਆ - ਇਸ ਖੰਡ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਅਧਿਕਾਰ ਜੋ ਕਿ ਸਿਵਲ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਦਫਤਰ ਜਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੱਕ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਜਾਂ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਜਾਂ ਸਸਕਾਰ ਦਾ ਹੱਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਨਿਯਮ ਜਾਂ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਦੇ ਸਵਾਲ ਤੇ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

3. ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੱਲ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਵੈਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।''

ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਬਾਈਕਾਟ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੇ, ਸਾਨੂੰ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਜਾਂ "ਬਰਾਤ" ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬਾਈਕਾਟ ਐਕਟ ਦੇ ਅਸਰ ਦੇ ਸਵਾਲ ਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਤੀਜੇ

16. ਹੁਣ, ਅਸੀਂ **ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ**[1] ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਕਹੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕੇ.ਸੀ. ਦਾਸ ਗੁਪਤਾ, ਜੱਜ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਲਈ ਅਤੇ ਜੇ.ਆਰ. ਮੁਧੋਲਕਰ, ਜੱਜ ; ਐਨ. ਰਾਜਗੋਪਾਲ ਅਯੰਗਾਰ, ਜੱਜ ਅਤੇ ਬੀ. ਪੀ. ਸਿਨਹਾ, ਚੀਫ ਜਸਟਿਸ ਦੇ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਮਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੀ.ਪੀ. ਸਿਨਹਾ, ਚੀਫ ਜਸਟਿਸ ਨੇ ਇੱਕ

ਅਸਹਿਮਤੀ ਰਾਏ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਮਾਣਯੋਗ ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਖਤਮ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਅਧੀਨ ਗਾਰੰਟੀਡ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਉਲੰਘਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦਾਸ ਗੁਪਤਾ, ਜੱਜ ਨੇ ਨਿਸਕਰਸ਼ ਨਿਕਾਲਿਆ ਕਿ:

(ੳ) ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਾਰਾਂ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁਖੀ ਦੁਆਰਾ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੀ ਹੈ;

(ਅ) ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਾਰਾਂ ਤੇ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜੋ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਨੂੰ ਖੋਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ;

(ੲ) ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਉਸ ਦੇ ਕਈ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰੇਗਾ, ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਅਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(ਸ) ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਾਰਾਂ ਤੇ, ਸਿਰਫ ਅਤੇ ਸਿਰਫ, ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਸਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਨੂੰ ਬੜਾਵਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ, ਉਹ ਕਾਨੂੰਨ ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਾਰਾਂ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਨੂੰ ਅਵੈਧ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਦੇ ਖੰਡ (2)(ਅ) ਦੁਆਰਾ ਸੋਚੇ ਗਏ ਸਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਉਪਾਅ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ; ਅਤੇ

(ਹ) ਹਾਲਾਂਕਿ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਦਾਇਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਵਾਬੀ ਹਲਫਨਾਮੇ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ।

17. ਆਯੰਗਾਰ, ਜੱਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਨਿਸਕਰਸ਼ ਨਿਕਾਲਿਆ ਕਿ:

(ੳ) ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਤਰਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਕਾਨੂੰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਉਪਾਅ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਸਿਹਤ ਜਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਗ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ;

(ਅ) ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਦੇ ਤਹਿਤ ਅਧਿਕਾਰ ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਜਾਂ ਸਿਹਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਜਾਂ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ।

(ੲ) ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅਤੇ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੱਕ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਸਿਰਫ ਧਾਰਮਿਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜੋ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਮੌਲਿਕ ਚੀਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਜੁੜਾਵ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ;

(ਸ) ਅਨੁਛੇਦ 25 ਦੇ ਖੰਡ (1) ਅਧੀਨ ਗਾਰੰਟੀਡ ਅਧਿਕਾਰ ਸਿਰਫ ਅੰਤਰਆਤਮਾ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ;

(ਹ) ‘‘ਸਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ" ਵਾਲੇ ਫਰੇਜ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਵਿਧਾਨ ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਸਤਿਤਵ ਜਾਂ ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਅਨੁਚਛੇਦ 25 ਦੇ ਖੰਡ (2)(ਅ) ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਮੂਲ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਦੇ ਖੰਡ (1) ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ;

(ਕ) ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਬਣਾਏ ਰਖਣ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦੇਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਮਹੱਤਵ ਹੈ; ਅਤੇ

(ਖ) ਉਹ ਕਾਨੂੰਨ ਜੋ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਦੇ ਖੰਡ (1) ਅਧੀਨ ਗਾਰੰਟੀਡ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਜਾਂ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਉਪਾਅ ਵਜੋਂ ਬਣਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਭ੍ਰਾਮਕ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

18. ਆਪਣੀ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੀ ਰਾਇ ਵਿੱਚ ਬੀ. ਪੀ. ਸਿਨਹਾ ਚੀਫ ਜਸਟਿਸ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਿਸਕਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ :

(ੳ) ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਵਿੱਚ 'ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ' ਅਤੇ 'ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ' ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਕਵਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਪਰਿਣਾਮ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ;

(ਅ) ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਅਧੀਨ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਨੁਛੇਦ 26 ਖੁਦ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿਪਟਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਮਾਲਕੀ ਅਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ;

(ੲ) ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਅਧੀਨ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ ਬਲਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਦੇ ਖੰਡ (2)(ਅ) ਦੁਆਰਾ ਸੋਚੇ ਗਏ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵੀ ਹਨ। **ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਰੂਰ ਮੁੱਟ**[9] ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਨੂੰ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਦੇ ਖੰਡ (2)(ਅ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ

(ਸ) ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ਿਤ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਿਰਫ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਵੈਧ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਉਲੰਘਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕੀ ਰਿਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ

19. ਬਹੁਮਤ ਦੁਆਰਾ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਪੀਠ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਨੂੰ ਅਵੈਧ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਦੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 2(ਓ) ਅਧੀਨ 'ਕਮਿਊਨਿਟੀ' ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ, ਇਸ ਦੀ ਲਾਗੂਤਾ ਸਿਰਫ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ, ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਉਪ-ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਲਈ ਲਾਗੂ ਸਨ। ਬਹੁਮਤ ਵਿਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਨਤੀਜੇ ਸਿਰਫ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਕਾਸਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਪੀਠ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ, ਜਦੋਂ ਕੇਵਲ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਨਤੀਜਾ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਣਤਾ ਵਿੱਚ ਅਵੈਧ ਘੋਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਭਾਵੇਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਹੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਜੋ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚਾਰਣ ਲਈ ਬਚਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ, ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਉਪ-ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੈਧ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

20. ਭਾਵੇਂ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੁੱਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੀ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਅਧੀਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜਾਂਚ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਦਲੀਲ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਮੈਰਿਟ ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਬਚਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਅਪਣਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪਹੁੰਚ

21. ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ। ਕੇ. **ਐਸ. ਪੁੱਤਾਸਵਾਮੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤੀ ਸੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ**[10] ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪੈਰਾ 262 ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ:

> "262.....ਇਸ ਲਈ, ਇਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਇਕ ਮੂਲਵਾਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਅਨਿਆਂ ਹੋਵੇਗਾ ਬਲਕਿ ਉਸ

ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਜਿੰਦਾ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤੀ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਮੌਲਿਕ ਵੱਖਰੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਉਪਯੁਕਤ ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਜ਼ਬਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਸੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਜੋਂ ਇਸ ਲਈ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਸਦਾਬਹਾਰ ਮੂਲ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਚੀਲਾਪਣ ਹੈ ਜੋ ਇਸਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ ਠੀਕ ਇਸ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਇਹ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਤਾਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਅਣਸੁਲਝੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਲਈ ਨਵੀਨ ਹੱਲ ਲੱਭਣ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੱਲ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਨਵੇਂ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।''

ਦਹਾਕਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮੂਲਵਾਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵੈਧ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਜੇਕਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ।

22. **ਕੇਂਦਰੀ ਇੰਨਲੈਂਡ ਵਾਟਰ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟੇਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਬ੍ਰੋਜੋ ਨਾਥ ਗੰਗੁਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ**[11] ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪੈਰਾ 26 ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ:

''26. ਕਾਨੂੰਨ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਧੜਕਣਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਜ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਕਾਨੂੰਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਮੱਧ ਉਨੀਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਅਤੇ ਹਾਸ ਰਸਿਕ, ਸਿਡਨੀ ਸਮਿਥ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਪਰਿਵਰਤਨੀਯ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਅਪਰਿਵਰਤਨੀਯ ਮੂਰਖ ਹੈ।' ਇਸ ਲਈ, ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ

ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸੁਰ 'ਚ ਮਾਰਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵਿਧਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੁਆਰਾ ਵੰਡੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਿਆਦੀ ਚੋਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਧੀਮੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਵਿਧਾਨਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਅਧਿਕ ਬੋਝ ਉੱਠਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਉਪਯੁਕਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਫਿਲਾਸਫੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਸਾਮਾਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਹੁਤ ਜਟਿਲ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਖ਼ਰਚੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਤੁਰੰਤ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਕੰਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨਿਆਇਕ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਢਾਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।''

ਉਪਰੋਕਤ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦਿਆਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

23. **ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੋਹਰ**[1] ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਪੀਠ ਨੇ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਦਲਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਨਿਆਇਕ ਸ਼ਾਖਾ ਤੇ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਰਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦਹਾਕਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਾਵਾਂ ਦੀ ਜੋ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਬਦਲਾਅ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, 'ਏ.ਕੇ. ਗੋਪਾਲਨ' ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੰਕੀਰਣ ਵਿਆਖਿਆ ਹੁਣ ਵੈਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਆਇਆ ਹੈ। 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾ ਕੇ ਚੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ

24. ਅਨੁਛੇਦ 25 ਦੇ ਖੰਡ (1) ਅਧੀਨ ਗਾਰੰਟੀਡ ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਚਾਰੋਂ ਖੰਡ (ਓ), (ਅ), (ਏ) ਅਤੇ (ਸ) ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ **ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ**[1] ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਪਾਣੀ ਵਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, **ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ**[1] ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਦਾ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ਤਰਕ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਅਤੇ ਦਬਾਇਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ। **ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੋਹਰ**[5] ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨਾਲ ਨਿਪਟਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੁਆਰਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਵਾਲ ਕਿ ਕੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਰਹਿਤ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

25. ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਦੁਆਰਾ ਸੋਚੀ ਗਈ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਨੂੰ **ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ 5ਜੱਜ**[6] ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਵਧੇਰੇ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਪੀਠ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਏ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਦੀਪਕ ਮਿਸਰਾ, ਚੀਫ ਜਸਟਿਸ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਅਤੇ ਏ. ਐਮ. ਖਾਨਵਿਲਕਰ, ਜੱਜ ਅਤੇ ਡਾ. ਡੀ. ਵਾਈ. ਚੰਦ੍ਰਚੂੜ, ਜੱਜ (ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਸਨ) ਦੇ ਲਈ ਰਾਏ ਲਿਖੀ, ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਅਧੀਨ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਰਾਇਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਮਤੀ ਜਤਾਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਹਿੱਸਾ III ਅਧੀਨ ਹੋਰ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨਿਪਟਿਆ। ਦੀਪਕ ਮਿਸਰਾ, ਚੀਫ ਜਸਟਿਸ ਅਤੇ ਡਾ. ਡੀ.ਵਾਈ. ਚੰਦ੍ਰਚੂੜ, ਜੱਜ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਰਾਇਆਂ ਵਿੱਚ ਨਤੀਜੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਖੇਪ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

(ੳ) ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ 'ਨੈਤਿਕਤਾ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਸਮਾਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਥਿਤੀ ਹੈ;

(ਅ) 'ਨੈਤਿਕਤਾ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੰਕੀਰਣ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨਾ ਪਏ। ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਸਹਜ ਅਰਥ ਹੈ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਜੋ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ 'ਨੈਤਿਕਤਾ' ਦਾ ਅਰਥ ਉਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੌਲਿਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਾਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ;

(ੲ) 'ਅਧੀਨ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਨਾਤੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ;

(ਸ) ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਮਝ ਯੋਗ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿ ਸਕਣ। ਅਨੁਛੇਦ 26 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਸਾਈਲੋ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ।

(ਹ) ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਧੀਨ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਅਤੇ ਅਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ।

26. ਨਰੀਮਾਨ, ਜੱਜ ਨੇ ਪੈਰਾ 176.7 ਵਿੱਚ, ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ 'ਨੈਤਿਕਤਾ'

ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੋਰਸ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਨੇ ਘ੍ਰਿਣਾਜਨਕ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੋਸਣ ਅਤੇ ਪਤਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਕਾਰਨ।

27. **ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਰ–5ਜੱਜ**[6] ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਦੇਣ ਸਮੇਂ, ਡਾ. ਡੀ.ਵਾਈ. ਚੰਦ੍ਰਚੂੜ, ਜੱਜ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਨ) ਨੇ ਮੌਲਿਕ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸੀ ਵਿਚੋਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਪਟਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਮੁੱਦੇ ਨਾਲ ਨਿਪਟਦਿਆਂ, ਪੈਰਾ 289 ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

> "289. ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਹ ਦਾਅਵੇ ਦੇਖੇ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਜਰੂਰੀਅਤ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਧੀਨ ਗਰਿਮਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ ਉਹ ਮੌਲਿਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਗਾਰੰਟੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਚਿੰਤਿਤ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰਿਮਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਉਹ ਤ੍ਰਿਕੋਣ ਹੈ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਕੱਠੇ, ਇਹ ਤਿੰਨ ਮੁੱਲ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਹੁਕਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਘਟਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੈਧਤਾ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।"

28. ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੀ ਖਾਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਥਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਪਾਏਗੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦਾਸ ਗੁਪਤਾ, ਜੱਜ ਨੇ **ਸਰਦਾਰ ਸਯੇਦਨਾ**[1] ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਉਸਦੇ ਕਈ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੀਵੀ ਕੌਂਸਲ ਨੇ, **ਹਸਨਅਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਮੰਸੂਰਅਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ**[12] ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਪੈਰਾ 4 ਵਿੱਚ, ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਨਿਪਟਿਆ ਹੈ। ਪੈਰਾ 4 ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

> "4. ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ, ਭਾਵੇਂ ਇਸਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਪੂਰੀ ਸਾਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਤਾੜਨਾ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਇਦਾਦ ਜਾਂ ਪੂਜਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਨਯੋਗ ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸੀਮਾਵਾਂ

ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਡਾਈ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਟਰੱਸਟੀ ਵੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਮਾਮਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਤੇਤੀਵੇਂ ਡਾਈ ਨਾਲ ਬੀਚ-ਬਚਾਓ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਸਜਿਦਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਅਸਲ ਮੋਮਨ ਮਿਲਦੇ ਸਨ; ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਉਦਾਹਰਣ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਨਿਸ਼ਕਾਸਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਮਾਨਯੋਗ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਕਾਸਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਨਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਕਾਸਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਾਂਛਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਮਾਨਯੋਗ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ, ਜੇਕਰ ਨਿਸ਼ਕਾਸਨ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੀ ਟਰੱਸਟੀਸ਼ਿਪ ਹੇਠ ਉਹਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।''

ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮੁਦਾਏ ਦੁਆਰਾ ਖਾਰਿਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਸਮੁਦਾਏ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਏ ਦੇ ਦਾਹ ਸੰਸਕਾਰ/ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮੁਦਾਏ ਅੰਦਰ ਅਛੂਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ (ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਹੁੱਕਾ–ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ)। ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇਗਾ। ਇਹ ਤਰਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ, ਜੋ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਦੇ ਖੰਡ (ਅ) ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਓਵਰਰਾਈਡ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਖਾਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਵੇਗੀ ਜੋ ਕਿ ਇਨਸਾਨੀ ਗਰਿਮਾ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਉੱਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਨਤਾ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਡੀ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਯਕੀਨੀ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਮੂਲ ਵਿਚਾਰ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਤਰਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਖੇਧ ਜਾਂ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ

ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਵਿਰੋਧੀ-ਭੇਦਭਾਵਕ ਸੋਚ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਗਰਿਮਾ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਖੋਹਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ, ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ, **ਸਰਦਾਰ ਸਈਦਨਾ**[1] ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਦੁਆਰਾ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਸਮੁਦਾਏ ਦੇ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਨਿਖੇਧ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਅਧਿਕਾਰ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਇਕ ਵੱਡੀ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

29. ਡਾ. ਡੀ.ਵਾਈ. ਚੰਦ੍ਰਚੂੜ, ਜੱਜ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਆਰ.ਐਫ. ਨਾਰੀਮਨ, ਜੱਜ ਦੇ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ **ਸਰਦਾਰ ਸਈਦਨਾ**[1] ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੈਰਾ 164 ਵਿੱਚ, ਨਾਰੀਮਨ, ਜੱਜ ਨੇ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ **ਸਰਦਾਰ ਸਈਦਨਾ**[1] ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਮਤ ਵਿੱਚੋਂ ਦਰਜ ਖੋਜ ਨੂੰ ਕੁਝ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਦੇ ਖੰਡ (2)(ਅ) ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਨੂੰ ਵਿੱਚਾਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਤੇ ਭਾਗ III ਅਧੀਨ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆ

ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਡੀ.ਵਾਈ. ਚੰਦ੍ਰਚੂੜ, ਜੱਜ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਨ) ਦੀ **ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਿਰ– 5 ਜੱਜਾਂ**[6] ਵਿੱਚ ਰਾਏ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਮੇਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿ ਸਕਣ। ਧਾਰਮਿਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਨਾਰੀਮਨ, ਜੱਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੈਰਾ 176.7 ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨੋਟ 59 ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ:

> "(59) ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਮੀਕਸ ਕਿਊਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਜੂ ਰਾਮਚੰਦਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਸ਼ਬਦ 'ਨੈਤਿਕਤਾ' ਨੂੰ 'ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਹਾਲੀਆ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਿਆ

ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ, ਪਿੱਠ ਦੇ ਦਰਵਾਜੇ ਰਾਹੀਂ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਭਾਗ III ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਅਨੁਛੇਦ 25(1) ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ, ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਧੀਨ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪਾਰਟ III ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣਾ ਪਏਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਵੈਂਕਟਾਰਾਮਣਾ ਦੇਵਰੂ, ਏਆਈਆਰ 1958 ਐਸਸੀ 255 : 1958 ਐਸਸੀਆਰ 895 ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ ਕੇਸ-ਟੂ-ਕੇਸ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਧੀਨ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਭਾਗ III ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਾਰੀਮਨ, ਜੱਜ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਅਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਭਾਗ III ਅਧੀਨ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਧੀਨ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਾਗ III ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ।

31. ਭਾਵੇਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਦਾਊਦੀ ਬੋਹਰਾ ਸਮੁਦਾਏ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਨਿਖੇਧ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਾਰਾਂ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਨਿਖੇਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਅਤੇ ਪਰਿਣਾਮ ਨੂੰ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਿਖੇਧ ਦੇ ਕਈ ਨਾਗਰਿਕ ਨਤੀਜੇ ਹੋਣਗੇ ਜੋ, ਪ੍ਰਥਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਦੇ ਗਰਿਮਾ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਦੁਆਰਾ ਗਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਅਰਥਪੂਰਣ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਲਈ, ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁਦਾਏ ਦੇ ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇਧ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਭਾਗ III ਅਧੀਨ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ, ਅਨੁਛੇਦ 21 ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼

32. ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਪ੍ਰਥਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਅਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਅਧੀਨ ਹੋਰ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਵਾਇਦ **ਸਰਦਾਰ ਸਈਦਨਾ**[1] ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ **ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਿਰ ਰਿਵਿਊ -9ਜੱਜਾਂ** ਵਿੱਚ ਨੌ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁੱਦੇ ਵਜੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਅਨੁਛੇਦ 26(ਅ) ਦੁਆਰਾ ਨਿਖੇਧ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ

ਨਹੀਂ, ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਪਰਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਅਧਿਕਾਰ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਅਤੇ ਉਭਰਦਾ ਮੁੱਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਫੈਸਲਾ ਵੱਡੀ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

33. **ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਿਰ–5ਜੱਜਾਂ**[6] ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਮੀਖਿਆ ਨਾਲ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ (**ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਮੰਦਿਰ ਸਮੀਖਿਆ – 5ਜੱਜ**[7])। ਬਹੁਮਤ ਦੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਵਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਵੱਡੀ ਬੈਂਚ ਕੋਲ ਭੇਜਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰਬਰ 5.1 ਤੋਂ 5.3 ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

> 5.1.(i) ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਅਧੀਨ ਧਰਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਭਾਗ III ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਨੁਛੇਦ 14 ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ।
>
> 5.2.(ii) ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 25(1) ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ "ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ" ਦੇ ਇਜ਼ਹਾਰ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਕੀ ਹੈ।
>
> 5.3.(iii) ‘‘ਨੈਤਿਕਤਾ" ਜਾਂ "ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ" ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਜਾਂ ਆਸਥਾ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ਇਸ ਇਜ਼ਹਾਰ ਦੇ ਖਾਕੇ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨੌਂ-ਜੱਜ ਬੈਂਚ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। 10 ਫਰਵਰੀ 2020 ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਵਾਲੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ, ਨੌਂ-ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ ਨੇ ਸੱਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਵਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਵਾਲ 3 ਅਤੇ 4 ਸਾਡੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ:

> ‘‘3. ਕੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 26 ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਭਾਗ III ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ?
>
> 4. ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 25 ਅਤੇ 26 ਅਧੀਨ ‘ਨੈਤਿਕਤਾ’ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ?’’

34. ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਨੌਂ-ਜੱਜ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3 ਅਤੇ 4 ਵੀ ਇਸ ਲਿਖਤੀ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਣ ਲਈ ਉੱਠਦੇ ਹਨ। ਨੌਂ-ਜੱਜ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਫੈਸਲਾ ਇਸ ਲਿਖਤੀ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਉੱਠਣ ਵਾਲੇ ਸਵਾਲਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਪਾਏਗਾ।

35. ਇਹਨਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਲਿਖਤੀ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਰਿਵਿਊ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਸਿਵਲ) ਨੰਬਰ 3358 ਆਫ਼ 2018 ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਨੌਂ ਮਾਣਯੋਗ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ ਅੱਗੇ ਲੰਬਿਤ ਹੈ। ਅਸੀਂ, ਤਦਨੁਸਾਰ, ਰਜਿਸਟਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮਾਣਯੋਗ ਮੁੱਖ ਨਿਆਇਕ ਪਾਸੋਂ ਉਚਿਤ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਮੰਗਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਬਿਭੂਤੀ ਭੂਸ਼ਣ ਬੋਸ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ।
(ਸਹਾਇਤਾ: ਸਾਨਿਕਾ ਠਾਕਰੇ, ਐਲ.ਸੀ.ਆਰ.ਏ)

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਨੀ

ਡਿਸਕਲੇਮਰ – ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਿਆਂ ਨਿਰਣਾ ਕੇਵਲ ਮੁੱਕਦਮੇਬਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ, ਨਿਆਂ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।